

SLOVANI, ROMUNI IN ALBANCİ V PRVEM TISOČLETJU N. Š.

(Še enkrat o jezikoslovnem mitu)

Jezikoslovni miti oz. napake v jezikoslovju se nanašajo na pozno obdobje slovanščine pred razselitvijo, ki mu sledita razselitev in (nova) naselitev. Ti etnični premiki so bili sočasni z romunsko in albansko etnogenezo.

The paper deals with 'linguistic myths' or errors in linguistics by focusing on the late phase of preexpansion Slavic, followed by its expansion and settlement. This ethnic movement was concurrent with the Romanian and Albanian ethnogenesis.

Opredelitev in drugo. Kolikor mi je znano, je poimenovanje »mitski« v zvezi z jezikoslovjem prvi uporabil Guliano Bonfante. Vrsto polglasniških glasov, ki so jo nekateri jezikoslovci razvili za opredelitev posebnih indoevropskih (dalje ide.) glasov, je imenoval »suoni mitici« (mitski glasovi) (Bonfante 1970). Italijanski jezikoslovec je s tem poimenovanjem seveda ironiziral polglasniško teorijo oz. jo imel za zgrešeno. Sam ne bom vztrajal na njegovem stališču (predvsem zato, ker nekateri jezikoslovci polglasniško teorijo še vedno spoštujejo), pač pa želim opozoriti na druge »jezikoslovne mite« v južноеvropskem kontekstu. Jezikoslovni mit bi opredelil kot teorijo, razvito v določenem trenutku, ki se kasneje izkaže za napačno, a je že prepozno, da bi jo popravili, ker so jo strokovnjaki že sprejeli in ker je bila navedena v mnogih razpravah in knjigah.

Kot se vidi že iz naslova, je naš glavni namen ponovno premisliti naketere vidike v zvezi z etnogenezo v jugovzhodni Evropi, še zlasti v zvezi s stiki med Slovani na eni ter Romuni in Albanci na drugi strani.¹ Pri tem je treba pojasniti nekatera poimenovanja. Pod pojmom »slovanski« jezikoslovci (in prav tako arheologi) običajno razumejo slovanske jezike kot celoto. Če upoštevamo izjemno razširjenost Slovanov, ogromno v primerjavi z arabsko, špansko ali angleško razširjenostjo, je potrebna večja natančnost. S precejšnjo gotovostjo lahko trdimo, da je bila slovanska domovina severno od Karpatov (Gimbutas 1971). Poimenovanje »splošnoslovanski« je v bistvu nepravilno (kot je nepravilno »splošnoindoevropski«, »splošnogermanski« itd.). Nobenega primera ni, ki bi dokazoval, da domnevni »splošni jezik« lahko pojasni kasnejše jezikovne značilnosti posameznega jezika ali skupine jezikov. Konkretnije, nikakršna »splošna angleščina« ne more pojasniti ameriške angleščine, nikakršna »splošna latinščina« ne more pojasniti pojavov v modernih romanskih jezikih. Bolje bi bilo govoriti o zblíževalnih in/ali razlikovalnih razvojnih težnjah ali lastnostih posameznih jezikov. Kar zadeva Slované, se nagibam k poimenovanju »predrazselitvena slovanščina« (dalje PRS) za jezikoslovno, mitološko in arheološko stvarnost pred slovansko razselitvijo, tj. za obdobje med bronasto dobo in 4. st. n. š. (prim. Gimbutas 1986). Podobno se je treba izogibati poimenovanja »splošnoromunski« (gl.

¹ Za okvirno narodnostno in jezikovno razporeditev na začetku našega štetja glej Sliko 1 v PALIGA 1988.

pravilno kritiko v Poghirc 1987). »Praromunski« se zdi ustrežnejše in bo tu rabljeno za 'pozno govorjeno (ali vulgarno) latinščino na traškem substratu pred slovanskim vplivom'. V zvezi s tem je treba razlikovati tudi med praromunščino in vzhodno romanščino. Praromunščina je izključno jezik (ali skupina jezikov z zbliževalnimi narečnimi lasnostmi) s traškim substratom. Jezik, ki temelji na drugem substratu (npr. ilirščina), bi se tako imenoval vzhodnoromanski in ne praromunski. Kot je prikazano v nadaljevanju, je tako v primeru romanskih prvin v albanščini, tj. tistih, ki so lastni samo albanščini in ne prevzeti iz romunščine. Med jezikoslovci je dosti razpravljanja o spodnji meji prvega slovanskega vpliva v romunščini. Za spodnjo mejo vključitve prvih slovanskih besed v praromunščino se mi zdi primerno izbrati 10. st. n. št. Zgodovinsko se to ujema s prehodom od rimskega obredja k slovanskemu ortodoksizmu, kar je v romunskih legendah ohranjeno kot »tăierea limbilor« (»rezanje jezikov«); duhovnikom rimskega obredja so porezali jezike in jih zamenjali z duhovniki »prave vere«, povečini Srbi in Bolgari (Xenopol 1985: 323–353, posebno 341–350). Na kratko, praromunščina je poimenovanje, ki zajema razdobje med 4. in 10. st. n. š.

Slovansko-romunski odnosi so zapleteni; običajno se nanje gleda s stališča slovanskega vpliva na romunščino. V bistvu pa je problem veliko bolj zapleten, kar je pravilno ocenil Giuliano Bonfante v skoraj pozabljeni razpravi (1966) *Influences du protoromain sur le protoslave?* (poimenovanje »praslovanski« uporablja v pomenu, ki ga ima pri meni »pozna PRS«). Drug zapleten problem je albanska etnogeneza in kot posledica tega možni odnosi med albanščino in romunščino. Kot je prikazano v nadaljevanju, romunsko-albanski odnosi pojasnjujejo mnoge nejasnosti v romunsko-slovanskih stikih.

Tipični »jezikoslovni mit«: Albanska etnogeneza² je morda bolj politično obarvana kot kateri koli vidik evropskega formiranja. Beseda, ki jo albanski znanstveniki vztrajno ponavljajo, je kontinuiteta, tj. nepretrgana poselitev albanskega ozemlja. V zvezi s tem je treba poudariti, da je bila Evropa od neolitika naprej poseljena, tako da Albanci niso nobena izjema (Anamali 1985; Dhima 1984; Domi 1983; Ködderitzsch 1988; Komata 1983; Meksi 1989). Takoj je pri roki primerjava: ozemlje današnje Slovenije je bilo stalno poseljeno od neolitika (ali še prej) do danes. Problem je, grobo rečeno, isti.

Tudi pri albanski etnogenezi ne prihaja v poštev nikakršna »terra deserta«. Resnični problem je pojasniti, če albanščina v celoti (ali pretežno) odraža ilirski substrat, in če ga, kako. Ali pa moramo, nasprotno, upoštevati kasnejšo naselitev bolj severnih etničnih skupnosti, ki so se morda spojile s prvotno romaniziranim prebivalstvom. Potemtakem si ne zastavljamo vprašanja o nepretrgani poselitvi; vprašanje je, ali so drugi etnični vplivi igrali vlogo pri albanski etnogenezi. Odgovoriti moramo na vprašanja, kot so npr.: Je albanščina novoilirski ali novotraški jezik? Je

² Avtor te razprave nima namena podajati jezikoslovnih dokazov za »albansko vprašanje«; drugače povedano, nobenih političnih ciljev nima. Če nič drugega, bi bil tak poskus vsaj naiven, saj si politiki pri reševanju določenih vprašanj praviloma ne pomagajo z jezikoslovnimi, mitološkimi ali arheološkimi dokazi. Na žalost ne moremo zaklicati: »Gladium vaginā vacuum in urbe non vidimus!« (Cicero, *Oratio pro Marcello* 6.17). Na kratko rečeno, vmešavanje politike je verjetno glavni sovražnik znanstvenih poskusov v antropologiji.

albanščina pretežno ilirska ali pretežno traška? Je albanska etnogeneza pomembna za slovansko in romansko etnogenezo, in če je, kako? V tem pogledu je podmena, ki jo je 4. aprila 1981 razvil pokojni profesor Ion I. Russu, skoraj neznana. Kolikor vem, njegova razprava ni bila objavljena ne pred njegovo smrtjo ne po njej, zato bi jo rad na kratko predstavil.

I. I. Russu je najprej predstavil splošno narodnostno razdelitev na začetku našega štetja. Nato je odločno kritiziral teorije, ki temeljijo na pojmu »prazna zemlja« in imajo očitno politične cilje. Po njegovem je kritična točka določitev otoka z neromaniziranim (ali manj romaniziranim) prebivalstvom, s čimer bi lahko razložili posebnosti v albanščini. Ob preverbi teh možnosti se je izkalo, da so bila ozemlja sodobne Albanije, Bolgarije, pretežnega dela Romunije in povojne Jugoslavije praktično v celoti romanizirana. Grški in latinski avtorji od 2. st. n. š. dalje Ilircev ne omenjajo, kar je zanesljiv dokaz njihove popolne romanizacije. V 5. st. n. š. (pozno obdobje PRS in pozno obdobje vulgarne latiščine, preden je postala praromunščina) sta bili edini ugotovljeni neromanizirani področji Moldavija in Maramureș (področji, ki nista bili vključeni v rimsko Dacijo), v tem času še poseljen s t. i. »svobodnimi Dačani« (*Daci Liberi*); te skupine so pripadale severnotraškim vejam. Izmed njih so predstavljali pomemben narodnostni, jezikovni in politični dejavnik Karpijci (*Carpi* pri latinskih piscih, *Karpoi*, *Karpianci*, *Karpidai*, *Karpo-dakai* pri grških; prim. Dečev 1957: 230). To neromanizirano (ali zelo malo romanizirano) severnotraško ljudstvo je odgovorno za ohranjanje traških prvin še potem, ko je bila romanizacija že praktično zaključena, zlasti kar zadeva neposredno, tj. iz Rima načrtovano romanizacijo. Treba je poudariti pomen razlikovanja med neposredno in drugotno romanizacijo, ker se je po odhodu rimskega uradništva l. 271 n. š. romanizacija nadaljevala iz Transilvanije v okoliške pokrajine (Maramureș in Moldavija), kar je očitno vsakomur, ki pozna razmere v tem delu Evrope. Drugotna romanizacija je bila sočasna s postopnim nastajanjem praromunščine; predstavljati si jo je treba kot zapleten in prodoren pojav, ki se je razširil celo na področja, kamor nikoli ni stopila noga rimskega vojaka, npr. v Moldavijo in Maramureș (severni in vzhodni del sodobne Romunije).

I. I. Russu je priznal, da se je karpijska skupina, morda pa tudi druga severnotraška plemena (npr. Costobocae), preselila na jug pod pritiskom »slovanskega faktorja« na severu. To se je moralo začeti v 6. st. n. š. Zato so se Karpijci in morda njihovi zavezniki traškega rodu preselili na jug pred slovansko razselitvijo ali obenem z njo. Karpijci so dobro zabeleženi v besedilih poklasične in pozne antike. Domnevno so se selili v precej strnjenih skupinah, verjetno ne preveč številčnih; enkrat po 6. stoletju so se naselili na ozemlju današnje Albanije. Russu domneva, da je albanska etnogeneza (in seveda albanščina) mešanica prvotnih romaniziranih in priseljenih karpijskih (severnotraških) prvin (na druge je tako ali drugače, v večji ali manjši meri vplivala romanizacija v praromunskem smislu). Tako se da delno podobnost med romunščino in albanščino pa tudi nekatere bistvene razlike med njima zelo dobro razložiti z ravnotežjem med ilirščino in traščino ali romanizirano ilirščino in romanizirano traščino, čemur so dodane še neromanizirane sestavine traškega izvora. Približno v 6. st. n. š. se začeta albanščina in romunščina razvijati vzporedno, a razmeroma neodvisno. Zelo verjetno se določene točke romanske dediščine v albanščini niso

skladale z romansko dediščino v romunščini; in v luči Russujeve teorije tudi ne more biti drugače.

Russujeva teorija je preprosta, uravnotežena in po mojem mnenju popolnoma logična. Kljub temu pa za mnoge strokovnjake ni sprejemljiva. V Romuniji je bila doslej malo poznana in o njej se je le malo razpravljalo. Domnevamo lahko, da bi jo v Albaniji imeli za udarec »za vsako ceno ilirski in samo ilirski tradiciji«. Ne morem si predstavljati, do kakšne mere pretresa strokovnjake v drugih deželah, ki se oklepajo vsak svojega vnaprej sprejetega mnenja, ki je nujno povezano z avtorjevim političnim ozadjem.

Vseeno pa Russujeva teorija ni popolnoma nova. Mnogi delčki te zgradbe so bili že prej znani in sprejeti, v njen prid pa govorijo tudi številni jezikoslovni dokazi. Pomembna vloga Karpijcev med 2. in 4. st. n. š. je bila temeljito proučena z arheološkega in zgodovinskega stališča (npr. Bichir 1973, 1981, eden glavnih strokovnjakov za karpijsko vprašanje; Mitrea 1980; Nica-Cîmpeanu 1979, ki analizira sožitje romanskih in prvotnih pogrebniških obredov v Transilvaniji med 3. in 5. st. n. š.). Russujeva teorija je tudi jezikoslovno podprta. A. Landi (1986) je opazil, da alb. *mbret* 'cesar' nikakor ne odraža običajnega razvoja iz lat. *imperator*, da pa se dobro razložiti kot izposojenka iz praromun. *Mpărat (*M zaznamuje zvočnik, ki se je v sodobni romunščini razvil v *îm*, tako da omenjeni obliki ustreza *împărat* 'cesar'). Po drugi strani pa alb. *qind* 'sto' odraža lat. *centum*; beseda je izgubljena v romunščini, ki je ohranila traško obliko *sută (podrobna obravnava te oblike in slovanskega *ssto v SR 36/4 (1988): 349–358). Seveda pa je še veliko drugih podrobnosti, o katerih na tem mestu ne moremo razpravljati.

Russujevi hipotezi naj bi dale dokončne obrise prihodnje raziskave, po možnosti take, ki bodo plod sodelovanja med jezikoslovci, zgodovinarji in arheologi. Vsekakor pa je albanska etnogeneza nadvse poučna in koristna za slovansko etnogenezo, posebno za južnoslovanske veje. Prav tako je potreben celostni pogled na ta problem. Nikakršna »albanska enigma« ne obstaja, prav tako kot ne obstaja »etruščanska enigma« ali »traška enigma«. Stvari je treba samo pravilno zastaviti, brez predsodkov in seveda brez političnih ciljev.

Zidaki za novo zgradbo. V svojih razpravah, objavljenih od 1987 dalje, sem se osredinil na ponovno proučitev slovansko-romanskih odnosov, v glavnem z jezikoslovnega vidika, pogosto pa sem se vprašanja loteval v povezavi z zgodovino miselnosti. Na splošno sem poudarjal pomen substratnih jezikov jugovzhodne Evrope. Pred nedavnim sem raziskal tudi po vsej verjetnosti predindoevropsko (dalje predide.) krajevno ime *Praha*, ki je sedaj v slovanskem sklopu (Paliga 1992). Predide. dediščini so slavisti doslej posvečali le malo pozornosti, to pa bi bilo treba nemudoma popraviti. V tej zvezi bi rad opozoril na obliko *ryba*, ki ji v ide. družini ni sorodna nobena beseda (zveza z nem. *Raupe*, *Aalraupe* ni jasna, in tudi če bi bila, ne bi pojasnila 'ničesar'). Mogoče jo je analizirati v okviru predide. korena *R-B/*R-M 'kriviti, upogibati; zakrivljen' (Paliga 1989, kjer sem navedel nekaj primerov, npr. rečno ime *Rabon* v Daciji, rečno ime *Rebas-anthos* v Bithyniji; romun. *a răbda* 'vztrajati' iz prvotnega pomena 'upogniti nekomu hrbet'; *roabă* 'samokolnica', starinska beseda, verjetno s prvotnim pomenom 'kolo' po analogiji s polno luno). Trdno sem prepričan, da bo raziskovanje predide. dediščine prineslo nove podatke, pomembne za slovansko etnogenezo.

Na koncu tega pregleda naj opozorim na obliko *Trojan*, izpričano v poimenovanju za slovanskega boga (Ovsec 1991: 159–162, pa tudi kazalke na str. 536; Beranová 1988: 219; ta avtorica domneva, da je bil Trojan triglavi bog, kar pa se da razumeti le kot rezultat ljudske etimologije pri Slovanih).³ Nobenega dvoma ni, da slovansko *Trojan* odraža pobožanjenje rimskega cesarja Trajana (98–117). Dolgo časa je bil problematičen korenski *o*. Čisto nedavna razprava (Potolescu 1992) pa je pokazala, da se *Troianus* pojavlja v napisih v pozni antiki (ti napisi so bili objavljeni v delu *Corpus Inscriptionum Latinarum*, ki pa so bili do nedavnega neopaženi). *Troianus* je bila ljudska oblika, vzporedna s *Traianus*. Dodatni dokaz za prisotnost te oblike v vzhodni romanščini je romun. *troian* 'snežni zamet' (legenda pravi, da je cesar Trajan ukazal zgraditi številne okope, ki naj bi preprečili vdore; pomen v romunščini je izpeljan iz pomena 'okop' na precej nepričakovan način).

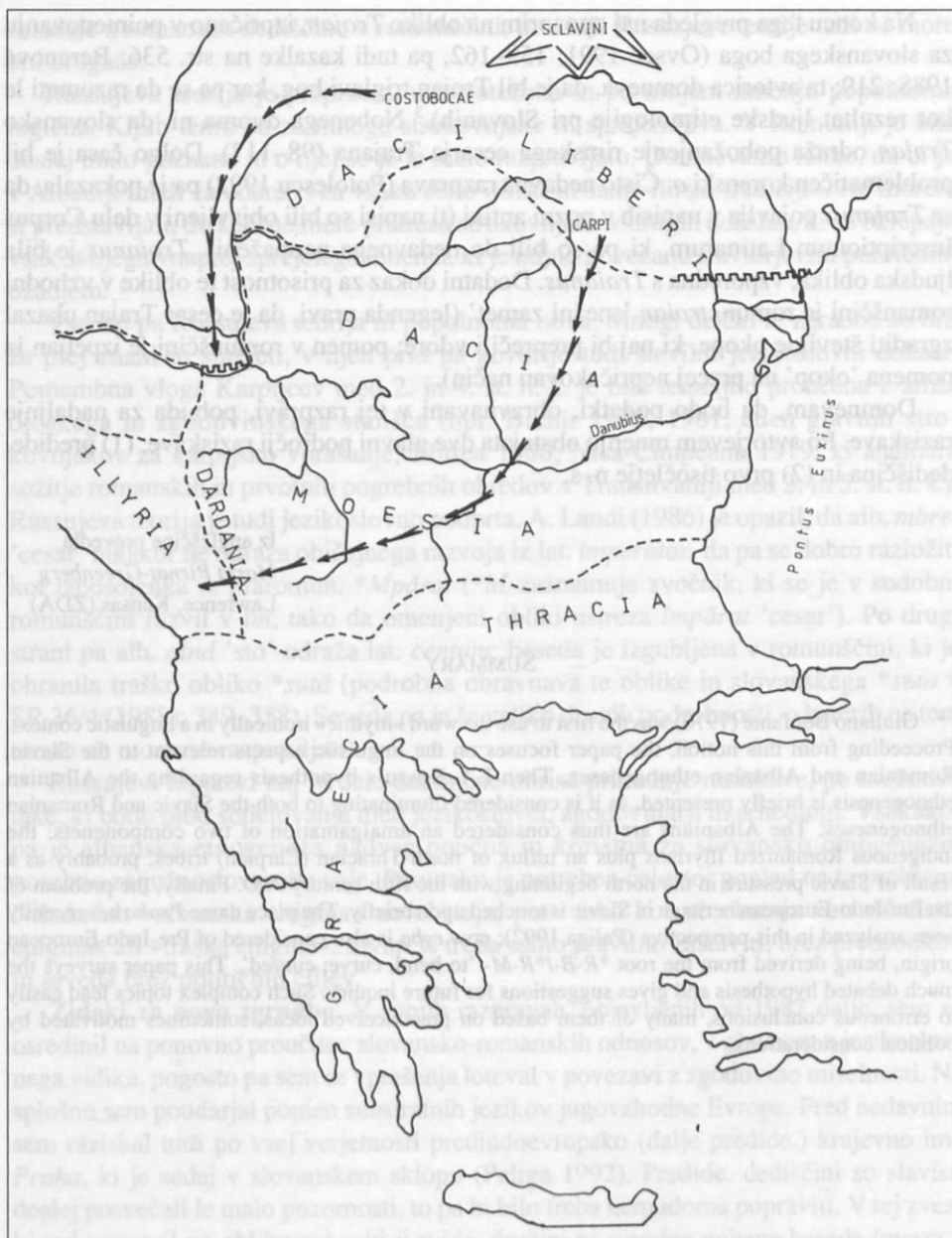
Domnevam, da bodo podatki, obravnavani v tej razpravi, pobuda za nadaljnje raziskave. Po avtorjevem mnenju obstajata dve glavni področji raziskave: (1) predide. dediščina in (2) prvo tisočletje n. š.

Iz angleščine prevedla
Marja Pirnat-Greenberg
Lawrence, Kansas (ZDA)

SUMMARY

Giuliano Bonfante (1970) was the first to use the word »mythic« ironically in a linguistic context. Proceeding from this notion, the paper focuses on the linguistic aspects relevant to the Slavic, Romanian and Albanian ethnogeneses. Then I. I. Russu's hypothesis regarding the Albanian ethnogenesis is briefly presented, as it is considered illuminating to both the Slavic and Romanian ethnogeneses. The Albanians are thus considered an amalgamation of two components: the indigenous Romanized Illyrians plus an influx of north-Thracian (Carpian) tribes, probably as a result of Slavic pressure in the north beginning with the fifth century A.D. Finally, the problem of the Pre-Indo-European heritage in Slavic is touched upon briefly. The place name *Praha* has recently been analyzed in this perspective (Paliga 1992); now *ryba* is also considered of Pre-Indo-European origin, being derived from the root **R-B-/*R-M-* 'to bend, curve; curved'. This paper surveys the much debated hypothesis and gives suggestions for future inquiry. Such complex topics lead easily to erroneous conclusions, many of them based on preconceived ideas, sometimes motivated by political considerations.

³ Ta ljudska etimologija ni bila podprta le z naključno enakozvočnostjo, ampak tudi z verskim obnašanjem: »Večglavost je zanimiva značilnost baltsko-polabskih bogov, ki jo je za zdaj še vedno izredno težko (znanstveno) razložiti. Dejstvo je, da so večglave malike našli tudi pri vzhodnih slovanskih sosedih, Ostjakih in Samojedih, katerih božanstvo Starec ima na primer tri glave.« (OVSEC 1991: 137)

Izsek iz vzhodnega dela Rimskega imperija, ko je bil na vrhuncu svoje razprostranjenosti. »Blažilec« med Rimskim imperijem in Slovani (Sklavini) so predstavljali t. i. svobodni Dačani (Daci Liberi), ki so jih v glavnem zastopali Karpijci (Carpi) in Kostobocijci (Costobocae). Na to skupino neromaniziranih (ali vsaj manj romaniziranih) severnih Tračanov je vplivala slovanska ekspanzija, zato so se preselili na jug po dveh možnih poteh (puščici); kasneje so se naselili na področju današnje Albanije. Posledica te pomembne selitve severnih Tračanov, ki je delno zabeležena v redkih pisanih besedilih pozne antike, je albanska etnogeneza.

SEZNAM NAVEDENK

- Skënder ANAMALI 1985: Des illyriens aux albanais. *Iliria*: 219–227.
- Magdalena BERANOVÁ 1988: *Slované*. Praga: Panorama.
- Gh. BICHR 1973: *Cultura carpică*. Bukarešta: Editura Academiei.
- 1981: Dacii liberi din Muntenia și relațiile lor cu romanii. *Thracodacica* 2: 73–92.
- Giuliano BONFANTE 1966: Influences du protoroumain sur le protoslave? *Acta Philologica* 5: 53–69.
- 1970: Il tipo delle radici indoeuropee. *Accademia Toscana di Scienze e Lettere 'La Colomberia'*: 19–26.
- Dimităr DEČEV 1957: *Die thrakischen Sprachreste*. Dunaj: Rudolf M. Rehner.
- Aleksander DHIMA 1984: Continuité des traits anthropologiques chez les albanais. *Studia Albanica* 21/2: 199–207.
- Mahir DOMI 1983: Problemes de l'histoire de la formation de la langue albanaise, résultats et tâches. *Iliria*: 5–38.
- Marija GIMBUTAS 1971: *The Slavs*. London: Thames and Hudson.
- 1986: Remarks on the Ethnogenesis of the Indo-Europeans in Europe, Bernhard KADLER-PALSSON (ur.), *Ethnogenese europäischer Völker*. Stuttgart-New York: Gustav Fischer Verlag.
- Rolf KÖDDERITZSCH 1988: Gedanken zur Ethnogenese der Albaner (aus sprachlicher Sicht). *Linguistique Balkanique* 31/3–4: 105–116.
- Damian KOMATA 1983: Të dhëna arkeologjike për qytetin arbërer, shek. VII–XI. *Iliria*: 209–216.
- Addolorata LANDI 1986: Considerazioni sulla nota di Al. Rosetti. *Studia Albanica* 23/2: 139–144.
- Aleksandër MEKSI 1989: Données sur l'histoire médiévale ancienne de l'Albanie. *Iliria* 19: 109–136.
- Ioan MITREA 1980: Regiunea centrală a Moldovei dintre Carpați și Siret în sec. VI–IX e.n. *Carpica* 12: 55–190.
- Ioana NICA-CIMPEANU 1979: Riturile funerare în Transilvania de la sfârșitul secolului al III-lea e. n. pîna în secolul al V-lea e.n. *Acta Musei Napocensis* 16: 157–170.
- Damjan J. OVSEC 1991: *Slovenska mitologija in verovanje*. Ljubljana: Domus.
- Sorin PALIGA 1987: The Social Structure of the Southeast European Societies in the Middle Ages. *Linguistica* 27: 111–126.
- 1988: Slovensko *sъto – izzivalen problem? *Slavistična revija* 36/4: 349–358.
- 1989: Old European, Pre-Indo-European, Proto-Indo-European. Archeological Evidence and Linguistic Investigation. *The Journal of Indo-European Studies* 17/3–4: 309–334.
- 1990: Este boieria o instituție împrumutată? *Revista Arhivelor* 67 (52. del): 250–260.
- 1991: Aperçu de la structure étymologique du roumain. *Linguistica* 31: 99–106.
- 1992: Ali obstajajo »urbske« prvine v slovanskih jezikih? *Slavistična revija* 40/3: 309–313.
- Cicerone PETOLESCU 1976: Troianus dans l'épigraphie latine. *Symposia Thracologica* 9: 173.
- 1987: Latin balkanique ou roumain commun? (A propos de l'origine de l'aroumain). *Romanica Aenipontana* 14 (Akten der Theodor Gartner-Tagung): 341–348.
- M. M. RĂDULESCU 1981: Daco-Romanian-Baltic Common Lexical Elements. *Ponto-Baltica* 1: 15–113.
- A. D. XENOPOL 1985: *Istoria românilor din Dacia Traiană*, I. del. Bukarešta: Editura Stiințifică și Enciclopedică.